

CEZA ADALETİNDE REFORM İLKELEİ (4)

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER

Giriş :

1. — Adaletin ve ceza adaletinin uygun tarzda tevzii dün ve bugün insan toplumlarının başta gelen problemlerinden birisini teşkil etmiştir. Özellikle, ihtilâfları gittikçe çoğalan şehirleşmiş sanayi toplumlarında, tansiyonların idaresi, ihtilâfların çözümü fonksiyonunu yerine getiren adalet mekanizması (1) ne kadar önemle ele alınsa azdır.

Yüzlerce hattın ulaştığı büyük bir tren istasyonunda makasları açıp kapayan ve ulaşımı sağlayan mekanizmanın, tüm sistemin işleyişi yönünden rol ve fonksiyonu ne ise, insan toplumunda adalet mekanizmasının rolü ve fonksiyonu da odur. Bu sebeple toplumda adalet fonksiyonunun kriz içine düşmesi en tehlikeli ihtimalleri ortaya çıkarır. Uygun şekilde işleyen, etkin fonksiyon yapan bir adalet mekanizmasına sahip bulunmayan toplumlar, 20. asrın sosyal çalkantıları içinden kendilerini kurtaramazlar.

2. — Ceza adaletinde kriz, günümüzde, yalnız Türkiye'yi değil fakat hemen de bütün dünya memleketlerini ilgilendiren bir konu olarak belirmektedir: suç, demokrasi düzeni ile idare olunan batı toplumlarında büyük rakamlar halinde artmakta, yeni suç şekilleri ortaya çıkmakta ve ötedenberi bilinen bazı suç şekilleri ağırlıklarını arttırmakta ve organize suç sosyal bünyeyi çürüten bir nitelik almaya doğru gitmektedir.

(*) İstanbul Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü tarafından 24 - 26 Şubat 1972 tarihleri arasında düzenlenen «Ceza Adaletinde Reform İlkeleri» Sempozyumuna sunulan rapor.

(1) Sulhi Dönmezer, Sosyoloji Dersleri, 3 bası, s. 113, 1970.

Bu gelişme karşısında hemen herkesin müttefik bulunduğu husus şundan ibarettir ki, suç yapısındaki insan eylemlerini kontrolla görevli talî sosyal sistemler (2) yani polis, genel olarak ceza mahkemeleri ve nihayet ceza infaz kurumları etkin bir şekilde görevlerini yerine getirememektedirler. Bu durum milletlerarası niteliktedir ve meselâ Amerika, Kanada, Fransa, İsveç, İtalya ve diğerleri için böyledir. Bütün dünyada ceza adaletini yerine getirmekle görevli mekanizmanın ciddi bir krizin içersinde olduğu öne sürülmektedir.

Gerçekten batı memleketlerinde ve Amerika'daki siyasal seçimlerde, hemen daima, kanun ve nizam konusunun başta gelen siyasal propaganda ve eleştiri mevzularını teşkil etmesi, kıdemli adalet binasına her yönden hücumlar yönetilmesi, problemleri bir reform amacı ile incelemek üzere dünyanın bazı memleketlerinde teşkil edilen komisyonların çalışmalarını belirten dokümanlar, raporlar, eserler çok dikkati çekici gerçekleri ortaya koymaktadırlar. Kriz karşısında ceza adaletini yürüten örgütlenmelerin işleyişleri analizlere tâbi tutulmak isteniyor, bu maksatla çalışmaları seneler süren komisyonlar teşkil ediliyor (3): Amerika'da *Katzenbach*, Ka-

(2) Bk.: *Sulhi Dönmezer*, Sosyoloji Dersleri, 3. bası, 1970, s. 101 ve son, 110, 115.

(3) Konu ile ilgili olarak Bk.: *The Challenge of Crime in a Free Society* (A Report the President's Commission, on Law Enforcement and Administration of Justice. U.S. Government Printing Office, Washington 1967; *Rapport du Comité Canadien de la Reforme pénale et Correctionnelle* (Justice pénale et Correction: un lien à forger Imprimeur de la Reine, Ottawa 1969; *La Société face au Crime*, Editeur Officier du Quebec, Gouvernement du Quebec 1969-1970).

Actes du Premier Colloque International de l'Association de la Magistrature, La Justice dans le monde moderne, Paris Melun 1966; *Relazione annuale sullo Stato della giustizia*, Realtà Sociale e amministrazione della giustizia, Roma 1970.

Delmar Karlen, Judicial Administration, the American Experience, London Butterworths 1970; *American Law Institute, Annual Reports* (1959-1968).

E. Barrett Jr. Criminal Justice, The Problem of Mass Production in the Courts, the Public and the Law Explosion, 1965.

Burger, Court Administrators - Where Would We Find Them, 1969.

Wolfam Zitscher, Rechtssoziologischer und organisations - soziologische Fragen der Justizreform.

Jacque Verin, Pour une reforme d'ensemble de la justice pénale, (Rev. Sci. Cri. Dr. Pén. Comp. 1971, no. 1, s. 167).

Manuel LOPEZ-REY, Crime and the Penal System, 1971, s. 267.

nada'da *Prévost* komisyonları gibi. Ayrıca bu konuda milletlerarası toplantılar da yapılmaktadır.

Bütün bu çalışmaların sonuçları ceza adalet mekanizmasında bir krizin varlığı hususundaki mutabakatları belirtmektedir.

Krizin dış görünüşü neden ibarettir? Bu, bir konjunktür krizi midir, yoksa yapısal (structurel) bir kriz midir?

Katzenbach ve *Prévost* raporlarının bu konuda vardıkları sonuç şundan ibarettir: bir taraftan değişen sosyal vakıa ile hukuk normları, diğer yünden ceza adaletinin amacı ile, bu amaçları gerçekleştirmek için var olan araçlar arasındaki uyumsuzluk (distorsion) krizin asli sebebidir.

«*Versaille III. Milletlerarası Mukayeseli Kriminoloji Sempozyumuna*» José M. Rico ve Séverin C. Versele taraflarından sunulan raporda ise durum yapısal bir kriz olarak nitelendirilmiştir (4).

3. — Gerçekten adalet krizini yapısal olarak nitelendirenler, görüşlerini daha ziyade kriminolojik bilimlerin esas ve verilerine dayandırmaktadırlar; durumu bir konjunktür krizi olarak telekki edenler ise kriminolojik bilimlerin bir kısım verilerini gözönünde tutmakla beraber problemi hukuk normu ile sosyal gerçekler arasında bir nevi açılma, hukuk normlarında değişme, bir nevi yeni sevk ve idare (management) esaslarına uymamak şeklinde görmektedirler.

Biz etüdümüzde bu iki ayrı yöne göre, problemi, ayrı ayrı belirtip sunmağa çalışacağız. Elbette ki, bu iki değişik noktai nazarın reform anlayışları farklı olduğu gibi reform adına yapılması gerekli hususlar hakkındaki görüşleri de genellikle birbirine uymamaktadır. Gine açıklayalım ki, adalet krizi zabıta, adliye ve ceza infazı ile birlikte ve tümü yönünden ele alınması gerekli bir konu teşkil etmektedir ve kriz her üç mekanizmanın uygunsuz işleyişine bağlıdır. Fakat biz bu çalışmada meseleyi öncelikle adli mekanizma yönünden gözönünde tutacağız.

(4) José M. Rico - Séverin C. Versele, La criminalité classique (Troisième Symposium International de criminologie comparée sur la crise de l'administration de la justice dans les Zones Métropolitaines, 28 avril - 1 mai 1971, Versailles, France, Centre International de Criminologie). Bu esere bundan böyle (3. symps) olarak atıf yapılacaktır.

A. Ceza adaletinin bir konjonktür krizi içinde olduğu ve reformun da buna göre yapılması gerektiği hakkındaki görüş

4. — Hukuk normları ile sosyal gerçek arasında bir intibaksızlığın zaman içinde kendisini göstermesi, hukuk ile hayat ilişkilerinin tabiatı içindedir: hızla değişen hayatı, hukuk normları aynı tempo ile izleyememekte ve dolayısıyla hukuk yeni sosyal zorunlara cevap verememektedir. İntibaksızlığın asli sebebi vatandaşın güvenliğinin hukuk istikrarını, yani sabit bir hukuk kadrosunun varlığını zorunlu kılmasıdır. Bu sebeple hukuk, sosyal olayları ancak belirli bir gecikme ile izleyebilmektedir. Fakat çağımızda toplum o derece hızla değişmektedir ki, hukuk ve özellikle ceza hukuku ile sosyal gerçek arasında büyük bir açılma husule gelmekte ve dolayısıyla ceza hukuku teknik fonksiyonunu yerine getiremez hale girmektedir.

Yeni teknoloji, demokratik olaylar, şehirleşme, sosyal akıcılık, ulaşım araçlarında gelişmeler, kültür ihtilâfları, toplum-kültür açılmaları, ekonomik zorunlar, milliyetçilikteki aşamalar, etnik ve ideolojik gruplar arasındaki çatışmalar, yeni milletlerarası yaşama şekillerinin ortaya çıkışı, yeni kültür model ve örneklerinin doğuşu, toplum-bilim etkilerinin artışı, kadının toplumda elde eylediği yeni roller, gençlik, ihtiyarlık problemleri ve diğerleri şeklinde kendisini gösteren sosyal değişmeler (5) ve bütün bunlardan doğan tansiyonlar yeni suçluluk şekillerini, şiddetleri, adeta bir yeni (*tepki suçluluğunu*) yaratmaktadır. Olaylar değerlerin değişmesini ve dolayısıyla davranışların, tutumların şekil değiştirmelerini sonuçlamakta ve merci ve organların meşgul olacakları iş sayısını olaganüstü çoğaltmaktadırlar.

Genellikle yoğun bir şehirleşmeye bağlı gözükken bu değişmeler suçluluk olayına da yepyeni bir yön vermiştir:

Suçlular teknik gelişmenin sonucu olarak yeni araçlar kullanmaktadırlar. Kamu otoritesinden talepleri belirten ve demokratik bir düzende normal bir emniyet súpapı niteliğinde bulunan protesto hareketlerinde, barışçı, kanuna uygun ifade yolları bir kenara bırakılarak şiddete başvurulmakta ve birçok adı suçlar siyasal veya sosyal saiklerle işlenir hale dönüşmektedirler.

(5) Jean Lusini, *Etudes Comparatives de Police* (Revue de Sciences criminelles..., 1971. no. 1, s. 175 ve son).

Amerika ve Kanada'da, suç yönünden şehirleşme süreci başlıca âmil teşkil etmekte ve dolayısıyla şehir suçluluğu geniş ölçüde artmaktadır. Buna karşılık Avrupanın Londra, Paris gibi büyük şehirleri, suçluluk yönünden ortalamayı aşan bir artış göstermemektedirler (6). Şu hal durumun esasta şehirleşmeyi doğuran sanayileşmeye bağlı olduğunu gösteriyor.

Şehirleşme sürecinin hızla ilerlemesi ve şehir suçluluğunun artışı özellikle zabıta konusunda büyük güçlüklerin meydana çıkmasına sebebiyet vermekte ve dolayısıyla adalet mekanizmasındaki kriz ağırlaşmaktadır. Bir misâl olmak üzere 1969 yılında Amerika'da 10 ayrı hafif suç türünden dolayı polisin yaptığı yakalama faaliyetine ait istatistiği verelim:

Sarhoşluk	1.420.161
Uygunsuz hareketler	573.503
Basit hırsızlık	510.660
Sarhoş araç kullanmak	349.326
Müessir fiiller	259.825
Yağma veya cebir ve şiddetle müterafık hırsızlık	255.937
Uyuşturucu maddeler mevzuatına aykırılıklar	232.690
Alkol hakkındaki mevzuata aykırılıklar	212.662
Edebe aykırı görünüşler	159.468
Vandalizm	106.892

Görülüyor ki, esasta hafif nitelikte olan bu suçlar yalnız başına polisi başka bir iş göremeyecek hale getirecek adettedir. Esasta şehirleşme sonucu beliren suç artışı ve suçun şekil değişikliği elbette ki, adliye mekanizması üzerine yüklenmektedir.

5. — Bu gelişmenin, genel olarak, batı Avrupa ve Amerika'da adalet mekanizması yönünden sonuçları şöylece özetlenebilir:

Adalet mekanizmasının çözümleyeceği işler sayısının çok artması ve bu mekanizmanın bir konjesyon içinde bunalıma düşmesi, özellikle taksirli suçlar sayısının geniş ölçüde artması, suçlulukta şiddet ve vandalizm hareketlerinin çoğalması ve bunların müesses bir suçluluk şekli olarak gözükmeye başlamaları. Netice mahkeme-

(6) F. H. Mc Clintock, Crimes of Violence, London, 1963, s. 23.

lerin gelişen büyük suçluluğu takip edemez hale gelmeleri, bu sebeple bir kısım işlerin zamanaşımına uğraması, işlerin derinliğine bir incelemeye tâbi tutulamaması dolayısıyla gerçek adaletin zarar görmesinden ibarettir.

6. — Olaylar batıda ve Amerika'da adalet mekanizmasına, hâkimlere karşı olan saygının çok azalmasına sebebiyet vermiştir. Adalet mekanizması kitle haberleşme araçlarında şimdiye kadar görülmeyen tarzda eleştirilere uğramaktadır. Hâkimler aleyhinde hakaret suçlarının çoğalması Türkiye'de de kendisini gösteren bir olay niteliğindedir.

Sosyal gelişmeler, özellikle şehirleşme ve bunun gereklerini kıdemli adliye mekanizmasının takip edememesi krizin, elbette ki, yegâne sebebi değildir ve fakat başta gelen sebebidir. Bu konudaki rakamlar çok belirtici niteliktedir. İngiltere'de, bir yılda gerçekleştirilen cezaî takibat 1.500.000 dir. Yalnız New York Eyaletinde bir yılda 5.700.000 ceza koğuşturması yapılmaktadır. Kanada'da 1969 yılında 100.000 vatandaşa ortalama 4679 suç düşmüştür. Şehirlerde bu miktar 5951 dir. Kanada'da yapılan araştırmalar 1967 yılında bir hâkime düşen yükün günde 34 dava olduğunu göstermektedir. Amerika'da Katzenbach raporu Kolombiya bölgesinde ilk tahkikat ile görevli 4 hâkimin senede toplam olarak 47.000 suç ile meşgul olduklarını ve ayrıca aynı sayıda trafik suçu ile de iştilal eylediklerini belirtmektedir. New York Ceza mahkemesinde görevli bir hâkimin her gün 200 - 300 suç ithamı hakkında, bunları mahkemeye sevkedip etmeme hususunda, karar vermekle görevli olduğu tesbit edilmiştir.

Amerika'da Ceza mahkemelerine sevkedilen işlerin sayısı o haldedir ki, bazı şehirlerde bir ceza işinin davasına başlanması, suçun işlenmesinden sonra en az bir yılın geçmesini gerektirmektedir.

Bu bakımdan memleketimizdeki durumu tesbit yönünden elde tam istatistikler mevcut bulunmamakla beraber, Adalet Yılı'nın açılması dolayısıyla Yargıtay Başkanının yaptığı konuşmalarda verilen bilgiler çok dikkati çekici hususların idrakine imkân vermektedir. Yargıtay Başkanı sayın Ferruh Adalı 1970-1971 Adalet Yılı'nın başlaması dolayısıyla yapılan törendeki konuşmasında aşağıdaki hususları belirtmiştir:

Hâkimler görevlerini zor koşullar altında yapmaktadırlar, elverişsiz yerlerde bir kısım mahkemeler adaletin önemi ile ölçülemeyecek niteliktedir, araç ve gereç bakımından eksiklikleri vardır, ki-

taplıklar yoktur. Hukuka, sosyal konulara ilişkin yayınlar hâkim ve savcıların şahıslarına gönderilmelidir. Her yıl Yargıtaya gelen iş sayısı artmaktadır. Yargıtay 1969 Takvim Yılında ceza ve hukuk toplamı 188.276 işle karşılaşmış, bunun 172.411 ini sonuçlandırmış 1970 yılına 15.865 iş devredilmiştir. 1970 yılının 6 aylık döneminde ceza ve hukuka gelen işin toplamı 106.763 e ulaşmış, bunun 89.849 u çıkarılmıştır. Ceza ve Hukuk Genel Kurullarına gelen işler bu sayıların dışındadır. Yargıtay Başkanına göre, Yargıtay binası dahi rahat bir çalışma yeri olmaktan uzaktır, Yargıtay üyelerine ayrı oda verilememektedir.

Sayın Başkan 1971 - 1972 Adalet Yılı'nın başlaması dolayısıyla yapılan törende de konumuza ilişkin olarak şunları söylemektedir: Mahkemelerden en ziyade şikâyeti gerektiren hallerden başlıcası davaların sür'atle sonuçlandırılmaması ve suçluların cezalandırılmamasıdır. Bu sebeple Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunlarında sür'atini sağlayacak yeni ve kesin hükümlere bir an önce ihtiyaç vardır ve diğer kanunlardaki gerekli değişmeler de yapılmalıdır. Adliye memur ve kâtiplerinin sosyal, kültürel durumları yükseltilmeli, sosyal ve mesleki bilgilerini arttıracak tedbirler alınmalıdır. Yürürlükteki kanunların usule ilişkin ve sür'atini sağlayabilecek hükümlerinden gereği gibi faydalanılmamakta, hazırlık ve ilksoruşturmanın her yönü tamamlanmadan işler mahkemeye gönderilmekte, mahkemelerce duruşma hazırlığı iyi yapılmadığından işler uzamaktadır. Hâkimin hal ve takdirine bağlı işlerin lüzumsuz ve usule aykırı olarak bilirkişiye havale edilmesi, dava duruşmasına hazırlıksız çıkılması, dosyaların sık sık tetkik için başka günlere bırakılması, davaların uzamasına sebebiyet vermektedir.

Yargıtay Başkanı Adalet mekanizmasının teşkilât ve maddi araçlar yönünden olan noksanlarına, bu konuşmasında da, bir yıl öncesinde olduğu gibi, değinmektedir.

Başkan tarafından bu yılki konuşmasında verilen rakamlar şöyledir: 1970 Takvim Yılı itibarile ceza ve hukuk toplamı 183.365 iş Yargıtaya gelmiş, bunun 166.903 ü sonuçlandırılmış, 1971 yılına 16.462 iş devretmiştir. 1971 yılının ilk 6 aylık döneminde gelen işle devir toplamı 128.442 olmuş, bunun 111.946 sı intaç edilmiştir.

Yargıtay Başkanı her iki konuşmasında da istinaf mahkemelelerinin teşkilini Yargıtayın esas görevinin yerine getirilmesi yönünden şart telekki etmekte ve bu mahkemeler kurulmadıkça, Yargıtayda Daire ve üye adedinin arttırılmasını sadece geçici bir tedbir niteliğinde telekki eylemektedir.

Gecikme olayı :

7. — Adalet mekanizması yönünden yukardaki paragrafta verilen rakamlar ve belirtilen hususların yönelttiği sonuçlardan birisi işlenen suçların mahkemelerce hükme bağlanmasının gecikmesidir; bu hal krizin asli görünüşünü teşkil etmektedir.

Bugün ceza adaleti yönünden Türkiye'nin de en büyük problemi olan davaların gecikmesi, böylece Batı Avrupa ve Amerika memleketleri ceza adaletinin de asli meselesi olarak ortaya çıkmaktadır.

8. — Davaların gecikmesi, belirli zaman süreleri içinde suçların hükme bağlanmaması hukuk tatbikatında yeni bir olay değildir: *Magna Charta* şöyle diyor: «to no one will we sell to no one will we deny or delay right or justice»; yani hak ve adaletin yerine getirilmesi geciktirilmeyecek, tehir edilmeyecektir. *Magna Charta*'daki bu beyan İngiliz ve Amerikan mahkemelerinin çoğunun mühürlerine kazılmıştır. Ama *Shakespeare*'in eserlerinde adalet tevziindeki gecikmelerden sık sık alayla ve tenkitle sözedilmektedir (7).

Ceza adaletinin yerine getirilmesinde gecikme, davaların uzaması kadar, sosyal yönden zararlı olan ve bir memlekette kanunsuzluk ve suçun yaygınlaşmasını sonuçlayan ikinci bir olay ve etken yoktur: gecikmeler, kamu oyu nazarında ceza kanunlarını kâğıttan bir kaplan haline getirmekte, korkuyu, dolayısıyla cezanın önleyici etkisini ortadan kaldırmakta, insanlarda suç işlemekten kaçınma hususundaki hassasiyetleri yoketmektedir.

Türkiye'de, öğrenci hareketlerinin suç teşkil eden şekilleri ve bunların başlangıçta çok mahdut sayıdaki faileri zamanında ve hızla mahkemelerce karşılanıp adalet yerine getirilse ve suçlular ilk hareketlerinin karşılığı olan mutedil cezalara muhatap tutulabilse idiler, hiç şüphe edilmemelidir ki, bazı gençler iki yıl sonra adam öldüren, insan kaçıran, banka soyan haydutlar haline dönüşmezlerdi (8). Toplum düzenini tahrip amacını güden tedhişçinin cesaretini arttıran başlıca unsur, hiç şüphe edilmesin, Ceza Kanununun kâğıttan bir kaplandan başka bir şey olmadığı zihniyetini yerleştiren uygulamalardır.

(7) Bk.: 11. Selected Writings of Arthur T. Vanderbilt, 110, 1967 - Bizde 1971 yılında «Zemberek» adlı piyesin muharriri Başar Sabuncu bir bakıma ceza adaleti krizini de dile getirmiştir.

(8) Bk.: Delmer Karlen, s.g.e. s. 71.

9. — Davaların gecikmesi, zamanında bitirilememesi, sadece kanunun önleyici gücünü tahriple kalmamakta ve fakat âdil, hukuka uygun kararların verilmesini de geniş ölçüde önlemektedir: uzun süren celseler içersinde şahitler olayları unutmakta, bazan şahitler kaybolup gitmekte, suçun mağduru gecikmeler dolayısıyla o derecede muzdarip olup ümitsizliğe düşmektedir ki, işi takip etmekten vazgeçmeyi daha uygun saymaktadır. Sayın Yargıtay Başkanı 1971-1972 Adalet Yılıni Açış Konuşmasında şöyle demiştir: «Yıllarca süren bir dava, hak sahibi için, mağdur ve hatta suçlu için maddi ve manevî zararlar husule getirebileceği gibi, geç kazanılmış hak, yerine geç getirilmiş adalet, değerini, huzur verici niteliğini bir oranda kaybeder ve adalete karşı yurtdaşların güvenini sarsar. Bu yönden geniş yargı yetkisini temsil eden hâkimlerimizin, her nevi suç ve suçluların takipçisi olan savcılarımızın, büyük yetkileri oranında ödev ve sorumlulukları bulunduğunu takdir ettiklerinde şüphe yoktur».

10. — Davaların gecikmesi kanun önünde eşit adalet ilkesini de tahrip etmektedir. Yığılan davalar kanun önünde eşit adalet tevziini zorlaştırır veya imkânsız hale getirir: davaların yığıldığını gören hâkim, belirli süre içinde bir miktar iş çıkarmak zorununun etkisi altında bazı işleri sür'atle ve üstünkörü incelemelerle sonuçlandırmak eğilimine kapılır. Bu nevi tatbikattan özellikle ehil müdafilere sahip bulunmayan fakir, yoksul suçlular müteessir olur. Bu sebeple adalet değişik sosyal sınıfların mensuplarına karşı farklı şekillerde tecelli etmeye başlar. Bu çeşit adalete kriminolojide *toplama adalet* (assembly Line Justice) denilmektedir. Sonuç kanun önünde eşit adalet idealinin tahrip olunmasıdır.

Ceza adaleti sür'atli ve etkin olmayınca, suç sosyal hayatı istilâ etmekte, suçdan korku, kollektif bir ruh haleti kimliğine bürünmekte ve büyük şehir hayatı üzerine sinmektedir. «Adalet yalnızca yerine getirilmekle kalmamalı ve fakat adaletin yerine getirildiği görülmelidir». Etkin ve önleyici bir ceza adaletinin motosu budur. Fakat davaların geciktiği memleketlerde adaletin yerine getirildiği görülmez.

11. — Davaların gecikmesinin kamu oyu yönünden sonuçları böylece «kızgınlık (9), kanuna karşı tatminsizlik duygusunun teşekkülü, mahkemelere karşı saygının kaybolması, kamunun adalete karşı yabancılaşması, kanunsuzluğun artması, daha çok suç ve daha

(9) Delmar Karlen, s.g.e. s. 85.

çok davadır. Böylece fasit daire dönmekte ve dönmekte (10)» ve içine düşülen konjesyon her gün biraz daha artmaktadır.

Sebepler :

12. — Davaların sonuçlandırılmasının böylece gecikmesi çeşitli sebeplere bağlı gözükmektedir:

a) Genel olarak toplumda yaşayan insanların hukuk ve kanuna karşı saygı şuur ve terbiyesini alarak sosyalleşmemeleri,

b) Mahkemelerin, iyi bir şekilde işleyebilmeleri yönünden gerekli personel ve cihazlarla donatılmamış bulunmaları, işleyişlerin de iyi bir kamu idaresinin yürütülmesinde uygulanması gerekli rasyonellik esaslarından uzakta kalınmış olması (11), çağdaş sevk ve idare (management) prensiplerinin uygulanmaması,

c) İşin mahkemeye sevkinden önce gerekli önsoruşturmaların iyi yapıp, delillerin derli toplu mahkeme huzuruna getirilmemiş olması, özellikle zabitanın görevini enerji ve bilgi ile yerine getirebilmek imkânından mahrum bulunması,

d) Mevzuatın bugünün zihniyet ve anlayışına nazaran suç teşkil etmemesi gereken bazı fiilleri suç olarak ihdas etmesi veya muhafaza eylemesi, dolayısıyla hâkim ve mahkemelerin fuzulî bir yük altına sokulmuş bulunmaları; birçok fiillerin «décriminaliser» veya «dépenaliser» edilmesi zorununun açıkça ortada bulunmasına rağ-

(10) Türkiye'de bu kızgınlık bazan hâkimlerin tecavüze uğramaları veya mağdur ya da ailesinden birisinin hatta çok kere hâkim huzurunda veya mahkeme koridorunda suçluyu öldürerek adaleti bizzat yerine getirmeye çabalamaları gibi sonuçlar vermektedir.

(11) Amerikan Yüksek Mahkemesi Başkanı Earl Warren 1967 de bu konuya şöyle değinmiştir: «İlimde, teknolojiye, ve ekonomide büyüme ve çağdaşlaşma ile kendisini karakterize eden 20. asırda, hukukçular cemaati mazide yaşamaktadırlar. Biz hukukçular gelişme rüzgârının üzerimizden geçip gitmesini sadece seyrettik... Gerekli faaliyetleri göstermek hususundaki başarısızlığımız, bir hâkimin, kurulan bir devlet araştırma komitesi huzurunda yaptığı beyanlarda yeni ve etkin bir gayretin adli araştırma, koordinasyon ve sevk ve idare alanlarında hemen gösterilmesi takdirinde, bu memlekette hukuka uygun devlet düzeninin çökeceğini belirtmesi karşısında herkesi büyük bir dikkate davet etmelidir. Kusurlu idaresi sebebiyle herhangi bir vatandaşa karşı adalet gerçekleştirilemiyorsa, bunu düzeltmek için harekete geçmek hususundaki başarısızlığın mazereti olamaz. Bk.: Adress by Earl Warren to the Annual Meeting of the American Law Institute, may 16, 1967.

men bu yola gidilmemesi, ceza hukukunun ahlâkın müeyyidesi gibi uygulanmasına devam olunması,

d) Hâkim ve savcılarda noksanlıklar,

f) Hâkimlerin uygun bir denetim mekanizmasına tâbi tutulmamaları sebebiyle işlere gerektiği derecede önem vermemeleri ve etkin çalışmamaları,

g) Avukatların davaların geciktirilmesini sonuçlayıcı müdahaleleri,

h) Üst mahkemelerin tesis ettikleri içtihatlarla ve uygulamaları ile davaların çabuk sonuçlandırılmasını önleyici etkiler yapmaları,

i) Bazı usul kurallarının disfonksiyonel hale gelmeleri sebebiyle esas amacı karşılayamamaları ve gereksiz olarak davaları geciktirici etkiler yapmaları.

13. — Bu sebeplerden hangilerinin, ne ölçüde etki yaptığının tayini her memleketin kendisine özgü şartlarına göre değişir. Bu sebeplerden hangisinin daha önemli ve etkin olduğunu tayin için, çağdaş sosyal bilimlerin (*sistem analizleri*) metodolojisini uygulamak gerekir. Bu sebeple bir tali fonksiyonel sosyal sistem olarak adalet mekanizması üzerinde, yani ceza adaleti konusunda yapılacak reformların her şeyden önce bir sistem analizi ile başlanması, mevcut mekanizmanın sistem unsurlarının tayin edilmesi ve bunların fonksiyonel ve disfonksiyonel değerlerinin tesbiti gerekir. Aksi takdirde derin kökenleri olan bir problemin çözümlenmesi için yüzyeide kalan çarelere başvurulur. Meselâ bugüne kadar sözünü ettiğimiz problemlerin çözümü için Türkiye’de başvurulan yollar hep böyle olmuştur. Teşkilâta yeni hâkimler eklenmiş, usul değişiklikleri yapılmış, Yargıtay dünyanın hiçbir memleketinde emsaline tesadüf olunmayan sayıda hâkimlerle doldurulmuş ve fakat konjesyon ve gecikme problemleri halledilmek şöyle dursun, aksine daha da derinleşmiştir. Bir mahkemenin idari personeline, malik bulunduğu cihazlarda herhangi bir değişiklik yapmadan aynı yerde çalışmak üzere ikinci bir hâkim tayin ederseniz aslında, işleri, çabuklaştırmak için bir şey yapmış olmazsınız ve fakat mevcut hâkimi rahavete sevketmiş olursunuz. Bu nevi davranışlar kanseri aspirinle tedavi etmeye çalışmaya benzer.

Kanaatimizce, herhalde sempozyumda yukarıda a-i fıkralarında

topladığımız sebepler Türkiye yönünden nazara alınıp değerlendirilmeli, tartışılmalı, bunlara ilâve edilebilecek sebepler varsa, tesbit edilmeli ve keza tartışılmalıdır. Biz aşağıdaki bahıslarda sözügeçen sebepleri açıklamaya çalışacağız:

14. — a) Toplumda yaşayan insanların hukuk ve kanuna karşı saygı şuur ve terbiyesini alarak sosyalleşmemeleri, özellikle batı toplumlarında ve Amerika'da suçluluğun artışında önemli sebeplerden birisi olarak sayılabilir. Türk halkı genel sosyalleşme süresi için de hukuka, kanun ve otoriteye saygı ve disipline yatkın nitelikteki bir sosyal sürece göre sosyalleşmektedir. Türkiye'de sosyalleşmenin sonuçladığı bir suçluluk gözlemi yapılamaz. 1968-1971 olaylarının geçici karakterde olduğu kanısındayız.

15. — b) Mahkemelerin, iyi bir şekilde işliyebilmeleri yönünden gerekli personel ve teçhizatla donatılmamış bulunmaları, çağdaş sevk ve idare prensiplerinin, rasyonellik esaslarının uygulanmaması, ceza adaletinin gereği gibi işliyememesinin asli sebebidir. Yukarıda 11 no. lu notta, Amerikan Ali Mahkemesi Başkanı *Warren*'in bu konuya ilişkin müşahedelerini ve Türk Yargıtay Başkanı *Adalı*'nın mevzu ile ilgili bir kısım görüşlerini 6 no. lu paragrafta nakletmiştik.

Gerçekten ceza mahkemesi belirli bir hizmet üretimi yapan bir kamu işletmesi olduğuna göre, bu kurumun üretiminde verimliliği temin için uygulanması gerekli ve çağdaş sevk ve idare prensiplerine mutabık bir takım esaslar, elbette ki, vardır. Oysa ki, bugünün mahkemeleri, yardımcı elemanları yönünden hemen hemen geçen asırlardan hiç de farklı değildir. «Günümüzün âcil ihtiyacı mahkemelerin idaresine teknik ve makine yönünden çağdaş tekniği sokmaktır (12)».

Ceza adaletinin yerine getirilmesinde içinde çalışılan binalar, mabetler şeklindeki adliye saraylarıdır. Tesisler fonksiyonel nitelikte değildir. Yığılan iş sahiplerinin, avukatların uzun saatleri bekliyerek geçirecekleri müsait yerler yoktur. Maziden intikal eden bu tesislerde etkinlik amacı değil ve fakat dekor hâkimdir.

Hâkimlerin, mahkemelerin idaresinde sistemsiz ve organizasyonsuz çalıştıkları muhakkaktır. Elde mevcut araçları, ve metodolojiyi çağdaş sevk ve idare prensiplerine göre yenilemek, çağdaş-

(12) Bk.: *Warren Burger, Our Creaking Courts. (Readers Digest may 1971, s. 217 J.*

laştırmak şarttır. Günümüzde davaların yığılması, sür'atli iş görülmemesi hususunda başta gelen engelin mahkemelerin idaresindeki aksaklıklardan, işletmedeki fonksiyonel kusur ve noksanlıklardan ileri geldiği önesürülmektedir.

Mahkemelerin idarî personelinin çağdaş sevk ve idare prensiplerine göre ayrıca yetiştirilmeleri şarttır. Böyle elemanlara sahip bulunmayan bir hâkim, yardımcı sağlık personeline sahip olmadan çalışan bir hastahane hekiminden farklı değildir.

Bu sebeple dünyanın bazı memleketlerinde mahkemelerin idarî işlerine bakacak olanları yetiştirmek üzere kurumlar, enstitüler teşkil edilmektedir. Meselâ Amerika'da Denver Üniversitesi Hukuk Fakültesinde bu maksatla bir (Institut for Court Management) kurulmuştur.

Mahkemelerin idarî yönden iyi örgütlenip çalışması hâkimi birçok idarî meselelerle uğraşmaktan kurtaracağı için onun zamanını çok daha fazla olarak hukukî problemlere ve tefekküre ayırmasına, işlere daha fazla nüfuz ederek eşit ve gerçek bir adaleti gerçekleştirebilmesine imkân verir.

Dünyanın bazı memleketlerinde mahkemelerin idarî yönden daha iyi çalışmalarını ve kanun tatbikatında rasyonellik esaslarının daha iyi uygulanmasını sağlamak üzere daimî (adli araştırma kurumları) nın teşkili teklif edilmektedir (13).

Belirttiklerimizi özetlemek gerekirse, mahkemelerin idaresinde aşağıdaki hususları temin eylemek adaletin iyi ve sür'atle cereyanı için şarttır:

- 1° İdarî personelin amaçlara uygun şekilde yetiştirilmesi,
- 2° Mahkemelerin gerekli teknik cihaz ve vasıtalarla donatılması,

(13) Amerikan Ali Mahkemesi Başkanı Burger 1970 yılında Amerikan Barolar Derneğinin bir toplantısında, Amerikan Kongresinin mahdud sayıda üyelerden kurulu bir Adalet Konseyi teşkil etmesini ve bu Kurumun mahkemelere ilişkin problemlerin saptanması ve çözümünü için öneriler hazırlamasını istemiştir. Amerika'nın federal nitelikteki siyasal organizasyonu sebebiyle böyle bir teşekküle lüzum vardır. Ancak hukuk tatbikatı ve adliye konusunda araştırmalar yapacak benzer teşekküllerin kurulması Avrupa memleketlerinde de bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Amerikan Kongresi 1967 yılında Federal Mahkemeler yönünden bir Federal Araştırma Merkezi tesis etmiştir. Bk.: **Delmar Karlen**, s. 89.

3° Mahkemelerin idaresinde çağdaş sevk ve idare esaslarının uygulanması.

Bu esaslar yönünden durumu incelediğimizde memleketimiz ceza mahkemelerindeki vaziyetin, kelimenin tam anlamı ile acıklı bir görünüşte bulunduğunu söylemek gerekecektir:

Mahkemeler her türlü teknik araçlardan, genellikle uygun çalışma yerlerinden yoksundur. İdarî personel hemen de hiçbir yetkinliğe sahip değildir. Hiç olmazsa tecrübe sahibi yaşlı elemanlar çekildikçe idarî personel kadrosu dana da zayıflamaktadır. İdarede en basitinden çağdaş sevk ve idare fikri yer bulmamıştır. Rasyonel ve basit bir dosya tutma usulü bile yoktur. Rutin kararların, formların bile tesbiti yapılmamış, bunlar basılı formlara bağlanmadığından idarî personelin vaktinin büyük bir kısmı bozuk daktilo makineleri başında geçmekte bulunmuştur. İş sahipleri ile idarî personel her gün ihtilâf ve çatışma halindedir. Onlarca insanla her gün çatışma durumunda bulunan idarî personel, enerjik bir çalışmanın zorunlu kıldığı ruh sükûnetinden yoksundur. Bir takım malî formaliteler veya takdirsizlik yüzünden mahkemelerin ihtiyaçları zamanında karşılanamadığından, meselâ pul parası olmadığından tebligat yapılamamakta, davalar talikten talike sürüp gitmektedir. Ücretleri zamanında tediye olunamadığı için bilirkişiler vazife kabülünden kaçınmakta, davetlere icabet etmemekte, davalar bu yüzden de taliklere uğramaktadır. Meselâ Türkiye'de bilirkişiler Ocak ve Şubat aylarında bilirkişilik davetlerine genellikle icabet etmezler; zira bu aylarda yapılan hizmetlerin ücreti gerekli malî tedbirler alınmadığı için ödenmez, düyûna kalır. Bilirkişi daima devletten alacaktır.

Birkaç mahkemenin kalemi aynı bir salonun tahta perdelerle ayrılan kısımlarında, bazan koridorlardaki gecekondu bölümlerinde yerleşmiş olduğundan, dosyalar her an tehlikededir. Çağdaş sevk ve idare esaslarına taban tabana zıt, köhne binalar içinde çalışan bir idarî mekanizmanın yardımı altında çaba gösteren hâkimin etkin ve sür'atli bir adaleti yerine getirebilmesi bir hayaldir.

Adalet reformu Türkiye'de her şeyden önce bu durumun tashihi gayretile başlamak gerekir. Ceza adalet reformu gine her şeyden önce mahkemelerin idarî görünüşünü çağdaş bir sevk ve idare icaplarına kavuşturmakla başlatılmalıdır. Hal böyle iken ceza adalet reformunu halâ usul kanunlarında yapılacak değişikliklere münhasır plânda mütalâa eylemek, bir kere daha tekrar edelim, kanseri aspirinle tedaviye teşebbüs etmek demektir.

16. — c) Zabıta faaliyetlerinin etkinliği ile davaların gecikmesi arasındaki ilişki uzun boylu izahatı gerektirmeyecek kadar açıktır. İşlenen suçta elkoyacak, ilk delilleri toplayacak, şahitlerin ve delillerin kaybolmadan tesbitini sağlayacak zabıtaadır. Bu faaliyet ne derecede sür'at ve bilgi ile yerine getirilirse, hâkimin davayı hızla intacı o kadar kolaylaşmış olur.

Bu bakımdan çağdaş kriminoloji zabıta konusu ile yakından ilgilenmektedir. Yukarda 5 no. lu paragrafta şehirleşme sürecinin hızlı işlemesi sebebiyle polis faaliyetlerinin ne miktar arttığını bir takım istatistikler de vererek belirtmeğe çalışmıştık.

Polisin adliye ile olan münasebetleri, sanığın ithamı sürecinde, sistem içinde işgal eylediği mevkie ve bununla mütenazır olarak sahibi bulunduğu takdir yetkisine nazaran değişik olmaktadır. Meselâ Anglo-Sakson memleketlerinde ve Amerika'da zabıta, polis itham edici kararlar yönünden oldukça geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Yani mahkemelere gidecek işleri hemen de polis filtre etmektedir. Bu filtraj işi mahkemelerin yükünü bir kısım azaltmaktadır.

Polisin böyle geniş yetkiye sahip olup olmaması 1968 den beri kendisini gösteren kitlevi protestasyon hareketlerinin tenkili bakımından büyük önem taşımıştır.

Polis bir müessese olarak bu nevi kitle suçlarında, kamu otoritesinin uyguladığı tenkil politikası ile mutabık bulunduğu ve özellikle mahkemeler tarafından desteklendiği takdirde çok daha aktif olmaktadır (14). Bununla beraber polisin bu nevi kitle hareketleri yönünden, bütün dünyada, gerekli yetişkinliğe sahip bulunmadığı kabul edilmektedir. Bu sebepledir ki, kitle hareketlerinde zabıta görevi hemen bütün dünya memleketlerinde, neticede ordu tarafından yerine getirilmektedir. Demokratik düzenle idare olunan memleketlerde zabıtanın çok kuvvetli olmasından daima korkulmuştur. Hatta bu sebeple bazı memleketler merkezi zabıta sistemine bile taraftar bulunmamışlardır. Ancak gelişen olaylar zabıtanın bazan ordu gibi hareket ederek aynı metodları kullanmasını, bir iç harpte ordunun yapacağı tarzda hareket eylemesini gerektirir niteliktedir. Bu sebeple ilerdeki yıllarda bütün memleketlerde orduya düşen zabıta görevi artacaktır.

(14) Bk.: André Normandeau - Philippe Robert - Alfred Sauvy Protestation en Groupe, Violence et Systeme de justice criminelle (in 3. Sympos, s. 37).

Davaların hızlandırılması yönünden bir adli polis örgütlenmesi kurmanın sihirli bir değnek olduğunu sanmanın hatalı olduğunu, Adalet Bakanlığına sunduğumuz bir raporda izah etmeye çalıştık. Konu sempozyumda sayın Prof. Kunter tarafından açıklanacaktır; şu kadarını söyleyelim: zabıta adalet krizinde başta ele alınacak konudur. Zabıta ve Adliye ilişkileri yeniden düzenlenmelidir. Adalet krizinden şikâyet eden bütün memleketlerde durum böylece ele alınmaktadır. Zabıta konusu tümü ile ele alınmalıdır. Zabıtanın adliyenin işleyişinde bir filtrasyon görevi yerine getirmesi gereği üzerinde durularak zabıtanın takdir yetkisi yeniden gözden geçirilmelidir. Suçu tesbit ve takip edecek zabıtanın ihtisas bilgisine ve uygun maharetlere sahip bulunması gereklidir; ancak zabıtayı bölerek birliğini bozmak ve adli zabıta adı ile bir kısmı genel zabıta-dan koparıp aradaki münasebetleri yoketmek ne maksadı sağlar, ne de bugünkü çağdaş eğilime uygundur. Bütün dünya zabıtayı birleştirmeye ve merkezileştirmeye çalışmaktadır.

Türkiye yönünden adalet mekanizmasının işlemesi itibarile önemli bir konu da hâkim zabıta münasebetlerini mutlaka düzenlemektir.

17. — d) Ceza mevzuatının, bugünün zihniyet ve anlayışına göre suç teşkil etmemesi gereken bazı fiilleri suç olarak ihdas ve muhafazada devam etmesi ve dolayısıyla hâkim ve ceza mahkemele-rini gereksiz bir yük altına sokmuş bulunması bütün dünyada içinde bulunulan adalet krizinin sebeplerinden birisi olarak belirtilmektedir.

Gerçekten çağdaş kriminolojide, suçlar mağdurları yönünden bir takım tasniflere tâbi bulunmakta ve bu arada bir kısım suçlar *mağdursuz suç* (Victimless Crime) olarak tanımlanmaktadır. Öyle bir takım suçlar vardır ki, bunlar başkalarına zarar vermeyen bazı tavır ve hareketleri moral standartlara dayanarak cezalandırmaktadırlar: ahlâkî standartlar bazı tavır ve hareketleri tasvip etmekte ve kanun bunları cezalandırmaktadır. Bu gibi suçlarda, gerçek anlamda bir kişiden diğerine doğrudan doğruya ve açık bir zarar verilmekte değildir. Bu suçlar adeta iki kişi arasındaki bir mal mübadelesinden veya bir hizmet alışverişinden doğarlar ve bu sebeple, sözügeçen fiillerin mağduru yoktur. Bir tavır ve hareketin suç olarak tesbitine imkân verecek husus ise, tavır ve harekette fiilen veya potansiyel olarak mevcut olan zarardır. Hiç şüphesiz hukukta mağdurun kendisine yapılan zararları kabul eylediği, zararı

bizzat kendi kendisine ika eylediği hallerde de suç sözkonusudur ve bu yönden mağdursuz suç kavramının yerinde olmadığı söylenebilir. Bununla beraber, klâsik, geleneksel suçlardan farklı bir kısım suçların varlığını da kabul etmek gerekir: meselâ kumar, uyuşturucu madde satın alma, fuhuş, çocuk düşürme, yüksek faizle para verme gibi suçlarda, iki taraf da kanunu ihlâl hususunda mutabık kalmakta, adeta birbirlerini aramaktadırlar. Taraflardan birisi gayri meşrû mal veya hizmeti arzetymekte, diğery de bunlary satın almaktadır. Oysa ki, geleneksel suçlarda fiil, isteğı olmayan veya rızası bulunmayan mağdura karşı işlenmektedir. Bu nevi suçların ilk özelliğı budur.

İkinci özellik taraflar arasındaki alım-satımın en sıkı bir gizlilik içinde gerçekleşmesidir. Homoseksüellik, fücür, fuhuş suçlarında bu gizlilik özellikle belirlemektedir.

Üçüncü özellik bu nevi suçlarda, şikâyetçinin mevcut bulunmamasıdır. Bu nedenle sözügeçen suçların tesbiti çok güç olmakta ve dolayısıyla Ceza Kanununun tatbik kabiliyeti azalmaktadır. Ayrıca zabitanın sözügeçen suçlary denetleyebilmesi de pahalıya mal olmaktadır.

Bu suçlary belirten diğery bir karakteristik de açık bir zararın yokludur. Zarar, hakikatte, taraflara yönelmektedir. Toplum karşı olan zarar, dolayısıyla ve uzaktır; diğery suçlarda olduğı gibi gerçek ve somut değildir.

İmdi, bu suçlarda topluma yönelen zarar uzak ve suçun, esasta, ferdin kendi hayatına tasarruf etme serbestisi ile ilişkisi olduğundan, failleri cezalandırmak hususunda toplumda tam bir mutabakatın mevcut bulunmadığı önesürölmektedir. Ahlâk konusundaki telektiler gevşedikçe, ahlâk alanında liberalleşme artıkça cezalandırma hususundaki kamusal mutabakat daha da azalmaktadır. Hatta bazı müelliflere göre, ceza müeyyidelerinin uygulanması, aksine, olumsuz sonuçların husule gelmesine sebebiyet vermektedir; cezalandırmanın sonuçladığı stigmatizasyon (15), hürriyetten mahrumiye-

(15) Bu konuda özellikle bakınız: **Ezzat Fattah - Hall Williams**, Crimes Without Victims (in 3. Sympos);

Edwin M. Schur, Our Criminal Society, 1969;

Hart, Law, Liberty and Morality, 1966;

Herbert L. Packer, The Limits of the Criminal Sanction, 1968.

H. Street, Freedom, the Individual and the Law;

Charles Rembar, The End of Obscenity, 1969;

tin sonuçladığı kötü neticeler, cezanın faydalarından çok daha fazladır. Ayrıca yakalanma ihtimalinin azlığı, bu suçlarda cezanın önleyici etkisini de yoketmektedir. Oysa ki, cezanın asli amacı önlemedir.

18. — Yukarda belirtilen suçların mühim bir kısmı seks ile ilgilidir: fücür, homoseksüellik, sodomi, fuhuş, çocuk düşürme, bigami, zina, müstehçenlik, çocuk yapmayı önleyici araçların ilânı ve satışı, alenen edebe tecavüz hareketleri gibi.

Bir kısmı ferdin hayat ve sıhhati ile alâkalıdır: serserilik, uyuşturucu madde kullanma, alkolizm, sarhoşluk, intihara teşebbüs, kendikendini sakatlama, ötanazi gibi.

Nihayet bir kısmı ferdin maddî varlığı ile ilgilidir: kumar, piyango, yüksek faizle para verme gibi.

Görülüyor ki, bu suçların çoğu ahlâka ilişkindir; oysa ki, kamu oyununun ahlakî standartlar hususundaki telekkileri mütemadiyen değişmektedir. Batı memleketlerinde yapılan kamu oyu araştırmaları bu fiillerden mühim bir kısmının artık suç telekki edilmemesi yönündedir. Bu sebeplerle sözügeçen suçlar batı memleketlerinde çok geniş ölçüde işlenmekte ve suçlarla meşgul cihazların geniş bir kısım zamanı bunların koğuşturması ile sarfolunup gitmektedir. Şurası bir hakikattir ki, batıda ve Türkiye'de ceza adalet sistemi yukarda 4 ve müteakip paragraflarda belirtilen sosyal değişmenin sebebiyet verdiği suçluluğu karşılamak üzere tesis edilmiş değildir. İmdi *enflasyonist bir suç politikası*, bu yükü büsbütün arttırmaktadır.

Suç teşkil edecek fiiller listesi maksatsız ve keyfi surette genişletilecek olursa, bütün adalet sisteminin işleyişi bundan büyük zarar görür. Bu sebeple keyfi suç ihdasından vazgeçmek gerektiği gibi, günümüz ihtiyaçlarının zaruri kılmadığı suçların tasfiyesini bir an önce yapmak ve mümkün ölçüde adliyenin yükünü azaltmak gereklidir. Oysa ki, belirtilen politikanın tam aksi yapılmakta ve ceza sosyal savunmanın tek aracı sayılarak, suçların sayısı çoğaltılmakta, dolayısıyla mahkemeler artan bu yükün altında büsbütün iş göremez hale getirilmektedirler.

Cezalandırmanın sınırları olduğunu bilmelidir. Bir kere kişiyi

The Board of Trustees, National Council on Crime and Delinquency, Crimes Without Victims: A Policy Statement, vol. 17, no. 2.

Stigmatizasyon için özellikle Bk.

Sulhi Dönmezer, Kriminoloji, 4. bası, 1971, s. 302.

cezaya mahkûm etmek, onun üzerinde stigmatizasyon sürecinin merhametsizce işlemesine sebebiyet vermektedir. Stigmatizasyon kişi, ailesi ve toplum yönünden çok ciddi sonuçlar doğurur. Bu itibarla stigmatizasyon sürecinin işlemesini hakikaten ciddi şekilde zarar veren ve cezadan başka bir alternatif mevcut bulunmayan fiiller yönünden mümkün kılmak gerekir. Ayırım yapmadan ceza müeyyidelerini uygulamak, ceza fikrinin devalüe edilmesine sebebiyet vermekte ve cezanın önleyici fonksiyonu bundan büyük zarar görmektedir.

İtalyan Adalet Bakanı Avrupa Adalet Bakanları Konferansına sunduğu raporda, bu konuda şunları yazmıştır:

Ceza ilk önce başkalarına karşı ciddi ve hakiki tehlike veya keza ciddi uygunsuzluklar belirten yahut bizzat mütecavize karşı açık şekilde ciddi tehlike ifade eden tavır ve hareketler yönünden, ikinci olarak menfi etkileri bulunmayan diğer tedbirlerle önlenmesi mümkün bulunmayan fiiller hakkında düşünülmelidir. Bir fiil ve hareketi suç olarak tarif etmek diğer alternatiflerin yetersiz bulunduğu sabit olduğu hallerde ve ancak sonuncu bir çözüm şekli olarak öngörülmelidir.

19. — Ceza kanunlarının suç olarak tesbit eylediği fiilleri zaman zaman gözden geçirmek ve kamu oyunun haksız, adaletsiz veya uygunsuz olarak telekki eylediği, amaçlarını artık karşılamayan ceza hukuku kurallarını değiştirmek lâzımdır. İşte ceza hukuku kurallarını böylece gözden geçirerek artık fonksiyonu kalmamış bulunanları kaldırıp suç halinden çıkarmak faaliyetine «*décriminalisation*» denilmektedir.

Suç teşkil eden bazı fiilleri ise, sadece idari tedbirlerle karşılanan hukuka aykırı hareketler olarak tesbit eylemeğe «*dépénalisation*» denilmektedir.

İşte batı ülkelerinde bu iki yönde faaliyetlere geçirilmesi ve hangi alanlarda bu faaliyetlerin icrâsı gerektiğinin tayini günümüzün önemli ceza hukuku meselelerinden birisidir. Son yirmibeş sene içinde insan toplumlarında kendisini gösteren sosyal değişmeler dolayısıyla bu faaliyet zorunlu sayılmaktadır. Meselâ bugün bazı Avrupa memleketlerinde müstehçen yayın ve faaliyetlerin tamamen suç olmaktan çıkarılmış bulunmaları «*décriminalisation*» süreci sonucudur. Yukarda sözünü ettiğimiz mağdursuz suçlar denilen kategori özellikle bu süreçlere tâbi tutulmak istenilmektedir.

Lüzumsuz, fuzulî ceza müeyyidelerini tasfiye etmek suretile

sosyal savunma lüzumlu olan alanlarda daha etkin ve sür'atli hale getirilebilir. Böylece cezanın önleyici etkisi çoğaltılmış olacağından Ceza Kanununun zarar görmüş bulunan şöhreti de iade edilebilir. Bazı fiilleri, ceza yerine idarî tedbir ve müeyyidelerle karşılamak, yani «dépenaliser» etmek de keza aynı iyi sonuçları husule getirebilir.

Herhalde décriminalisation ve dépénalisation'un sadece ahlaki veya filozofik gözlemlere dayanılarak yapılması sözkonusu değildir. Bu faaliyetlerin bilimsel araştırmaların sonucu olması gereklidir. Ezcümle suçlar karşısında kamu davranışları, kamusal değerlerin niteliği, yoğunluğu ölçülmelidir (16).

Davaları sür'atlendirmede böylece décriminalisation ve dépénalisation birer araçtır. Hâkim günümüzde altında ezildiği yükten

(16) Fattah ve Hall Williams raporlarında (Bk.: 3. Sympos) décriminalisation ve dépénalisation yönünden aşağıdaki ölçüleri vermektedirler:

- Özel hayata saygı ihtiyacı ve özel hayatın ihlâlinin sebebiyet verdiği sonuçlar.
- Gizli suçluluğa ait siyah rakamlar ve bunun neticesi meydana çıkan ayırıcı işlemler.
- Bazı kanunları uygulamak yönünden çıkan problemler.
- Mağdursuz suçların adalet mekanizmasına yüklediği ağırlık ve décriminalisation ve dépénalisation yönünden sonuçlar.
- Suçları tesbit faaliyetinde etkinliği geliştirmenin pratik yönden imkân derecesi.
- Her türlü sapmayı suç haline getirmenin menfi yönleri.
- Bazı sapıcı tavır ve hareket şekillerinin genişliği ve hacmi, bunların geniş veya bazı gruplara mahdut olup olmadıkları.
- Mağdurlar tarafından bir zarar görülmüş olup olmadığı veya şikâyette bulunulup bulunulmadığı.
- Bazı suçlarda mağdurun rolü, alışverişin ihtiyari karakteri ve bu hareketlerin, ceza müeyyideleri ile devletin müdahalesini kabul etme bakımından seçilebilme kabiliyeti.
- Sözkonusu tavır ve hareketin suç teşkil eden veya etmeyen karakteri hususunda halk idrakinin genişliği derecesi, sapmaları diğer geleneksel suç tiplerine oranla derecelendirme imkânı.
- Suçun karakterine ve suçtan husule gelen sosyal zarara oranla ceza koğuşturmasının ciddiliği ve neticeleri.
- Sistemin geleneksel müdahale metodları yerine kullanılacak alternatif sosyal kontrol tedbirleri.
- Özellikle alkolizm, uyuşturucu madde tutkunluğu, kumar gibi, bizzat sapıcı kişiye karşı ciddi tehlikeleri tazammun eden, bazı sapma tiplerini önleme metodları.

kurtulmak için çareler aramakta ve bu arada batıda ve özellikle Türkiye'de bilirkişi müessesesini kullanmaktadır. Yukarıda 6 no. lu paragrafta Yargıtay Başkanının «hâkimin hal ve takdirine bağlı işlerin lüzumsuz ve usule aykırı olarak bilirkişiye havale edilmesinden...» yakındığını ve «bunların davaların uzamasına sebebiyet verdiğini» açıkladığını kaydetmiştik.

Hukuken çok doğru olan bu beyanın biraz evvel belirttiğimiz durum yönünden değerlendirilmesi lâzımdır. Türkiye'de bol bol başvuru olan aflar ve bilirkişiye başvurma tatbikatı, boşuna ortaya çıkmamıştır ve fakat mahkemelerin altında ezildikleri yükleri hafifleten müesseseler olarak, işlerin tabiatından doğmuştur. Hazırlık tahkikatı safhasında, fikir suçlarında bilirkişi, Türkiye'de, en esaslı bir filtrasyon fonksiyonunu yerine getirmekte ve böylece mahkemelerin yükü çok azalmaktadır: Bir kişinin nurculuk suçunu işlediği iddia olunur. Evinde arama yapılır. Polis, jandarma hanede ne varsa, matbu gayri matbu olarak ne mevcutsa çuvallara doldurarak delil sıfatı ile savcıya arzederler. Savcı da dâvayı talepname ile sorgu hâkimliğinde açar. Sorgu hâkiminin, bu birkaç çuvalın muhtevasını kendisinin tetkik ile gerekli takdirini yapmasına intizar olunursa, en az bir yıl başka hiçbir işle meşgul olmayarak sadece bu işle uğraşması gerekecektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bugün mevzuatımızda mevcut bazı suçlar ve bunların işleniş şekilleri karşısında bilirkişi, kanunun çerçevesini aşarak vazifelendirilen ve Türkiye'deki hukuk düzeninin tabii ve zarurî bir müessesesi olarak gelişmektedir.

20. — İncelediğimiz konu yönünden ceza mevzuatımız üzerinde çok ciddiyetle durulması gereklidir.

Bir kere yukarıda tanımlanan mağdursuz suçların mühim bir kısmı mevzuatımızca esasen cezalandırılmamaktadır: fücür, fuhuş, homoseksüellik gibi. Buna karşılık çocuk düşürme suçlarının gerek sosyal yönden gerek kamu oyundaki tepkileri bakımından suç olmaktan çıkarılması gerektiğine kaniyiz.

Mevzuatımızda kamu oyunca herhangi bir ademi tasvip duygusuna muhatap bulunmayan, bu itibarla suç olmaktan çıkarılması veya idarî tedbir ve müeyyidelerle karşılanması yeterli çok sayıda hareket suç olarak muhafaza edilmekte devam olunuyor. Bu suçlar mahkemelerin esaslı ölçüde zamanlarını almakta ve bu yüzden ağır, geleneksel suçlara ait davaların ciddiyetle ve sür'atle takibi engellenmektedir. Bu tür suçlara ait bir misâl olmak üzere, meselâ Sos-

yal Sigortalar Kanununun uygulanmalarında en basit formalitelerin ihlâlinin dahi suç haline getirilmiş bulunulduğunu ve münhasıran para cezasını müstelzim bu suçların asliye ceza mahkemelerinin mühim bir kısım zamanlarını işgal eylediğini söylemek gerekir. Mevzuatımız ciddi bir araştırma çerçevesinde taransa, çok sayıda fuzulî suça tesadüf edileceği bir gerçektir. Bu suçların ceza hukuku dışına çıkarılması, bazılarının «dépénaliser» edilerek idari tedbir ve müeyyidelere tabi kılınması halinde ceza adaleti nefes alacaktır. Ayrıca vatandaş da basit idari ihmalleri sebeble sanık hüviyeti içine sokulmıyacaktır.

Bir de bu yönden cezaları arttırma tatbikatımızı ele almak gerekir: mevzuatımızdaki suçların cezaları muhtelif tādillerle arttırılmıştır. Böylece meselâ asliye mahkemelerinin görevlerine dahil bazı suçlar, ağırceza mahkemelerinin görevi içine sokulmuştur. Bu hal ağırceza mahkemelerinin yükünü pek çok arttırmış, neticede, geleneksel, kamu oyunun en ziyade ademi tasvibine muhatap olan suçlara ait davaların sonuçlandırılması için ayrılması gereken zaman azaldığından, bu nevi davalar uzadıkça uzar hale gelmiştir. Oysa ki, batı memleketlerinde meselâ Fransa'da bunun tam aksi yapılmakta, ağırcezalî cürümlerin cezaları azaltılarak bunlar «*correctionaliser*» edilmekte ve ağırceza mahkemelerinin bir bakıma yükü azaltılırken, bunların daha basit usullerle ve çabuk olarak cezalandırılması amacı da güdülmektedir.

Bizde yerine göre duygusal nedenlerle veya cezaları şiddetlendirerek suçları önlemek düşüncesile yapılan ceza arttırmaları, suçların adedini azaltıcı etki de yapmış değildir. İstanbul'un her tarafında satılan esrarı muhtevi bir sigarayı içerken yakalandı diye yabancı uyruktaki delikanlı ve kızları en az üç yıl hapis cezasına mahkûm edilmeleri ne esrar kullanmayı azaltmakta ne de esrar kullanmayı çok hallerde suç bile saymayan yabancı genç üzerinde önleyici etki yapmaktadır; yegâne sonuç batı memleketleri basınında Türkiyenin her gün uyuşturucu madde terimi ile yanyana ortaya konulmasıdır.

Başka memleketlerde, genellikle, zabıta sahip bulunduğu takdir yetkisine müsteniden bu gibi suç faillerini hudut dışına çıkarıvermekte ve mesele bütün taraflar yönünden en iyi tarzda hal edilmiş olmaktadır.

Türkiye'de adam öldürme suçlarına ait davaların yıllarca uzaması ile, hiç şüphe edilmesin, meselâ bazı hırsızlık suçlarının cezalarının arttırılması arasında yakın ilişki vardır.

Cezaların yukarıda belirtilen sebeplerle arttırılması, Ceza Kanununda çok garip bir ceza dozimetrisinin ortaya çıkmasına da sebebiyet vermektedir: meselâ bir kişinin zorla diğer bir kimsenin gözlüğünü alması halinde ceza en az 10 yıl ağır hapidir. Bir kişinin diğer birisinin gözünü çıkarması halinde ise, ceza 5 yıl ağır hapidir.

21. — e) Hâkim ve savcılardaki noksanlıklarla davaların gecikmesi arasındaki ilişkinin görünüşü şöyledir: Hâkim ve savcılar, dünyanın hemen her yerinde, tatbikatın büyük yükü altında çağdaş bilimin, kriminolojik ilimlerin gelişmesini takip imkânını kaybetmektedirler. Adaletin tevzii işi, sür'atle yürütülmesi gerekli mekanik bir faaliyet halini almakta, suçlunun şahsiyet problemleri bu süreç içinde nazara dahi alınamamaktadır.

Bu sebeple hâkim ve savcılarını tekâmül kurslarına tâbi tutmak, uygun yayınlarla takviye etmek, muhtelif memleketlerde tutulan yoldur. Türk Yargıtay Başkanı da Adalet Yılıni Açış Konuşmasında hâkimlere yayın temini için Adalet Bakanlığı bütçesine tahsisat konulmasını teklif eylemiştir.

Fransa'da bu nevi geliştirme kursları sık sık tertiplenmekte ve yeni gelişmeler hâkim ve savcılara aktarılmaktadır. Amerika, Kanada gibi federatif devletlerde, bu nevi teşekkülleri kuramamanın sıkıntıları üzerinde durulmaktadır.

Hangi hâkim ve savcılarının daha isabetli ve çabuk iş gördükleri tesbit edildikten sonra, adigeçenlerin kişiliklerinin bilimsel usullerle incelenmesi, kendilerine mahsus çalışma ve takdir şekillerinin tayini ilerde ehil hâkim ve savcılarının yetiştirilmesi, kıymetli bir metodolojinin elde edilmesi hususunda çok değerli verileri sağlayabilir.

Hangi alanda olursa reform ciddi bilimsel araştırmalara dayanmıyorsa, karanlıkta el yordamı ile iş yapmağa çalışmaktan ileri sonuç veremez. Adalet reformu konusunda durum büsbütün böyledir.

22. — f) Hâkimlerin uygun bir denetime tâbi tutulamamaları adalet krizinin bir sebebi olarak önesürülmektedir.

Türk Anayasasının 144. maddesi hâkimlerin denetlenmesi görevini değiştirilen 5. fıkrası ile Yüksek Hâkimler Kuruluna vermiştir: «Hâkimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kuruluna bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hâkimler eliyle yapılır. Müfettiş hâkimler, hâkim ve C. savcılarını ile bu meslekten

sayılanlar arasından Yüksek Hâkimler Kurulunca atanır. Müfettiş hâkimlerin nitelikleri ile atanma usulleri, hakları, ödevleri, ödenek ve yollukları, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin koğuşturması yapılması, ve disiplin cezası uygulaması, hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir».

Anayasamın 144. maddesinin 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla değiştirilerek sözügeçen hükmün tâdilen eklenmesi çok yerinde olmuş ve hakiki bir ihtiyacın karşılanması yönünden imkân hazırlamıştır.

23. — g) Avukatların, müdafilerin, davaların geciktirilmesini sonuçlayıcı müdahalelerinin, etkin sebeplerden birisini teşkil eylediği muhakkaktır. Bundan dünyanın muhtelif memleketlerinde şikâyet edilmektedir. Sebepler memlekette memlekete değişebilmektedir; meselâ Amerika'da avukatların Vergi Kanunları dolayısıyla, yıllık mükellefiyetlerini müterekki vergi sistemi sebebiyle arttırmamak için davaları uzatıp böylece ücretlerini başka bir malî yıl içinde almaya teşebbüs eylediklerinden şikâyet olunmaktadır. Müsterek olan sebep bazı hallerde, lüzumsuz taleplerle ceza davasını karıştırma yolu ile işleri geciktirmenin en iyi bir müdafaa politikası olduğuna inanılmış bulunulmasıdır. Bizde de bu konuda söylenecek çok şeyler bulunduğu muhakkaktır. Meselâ Toplu Basın Mahkemelerinde görülen davalarda, müdafinin, genellikle, sanığa ilk tavsiyesi celseye gelmemesi olmaktadır. Sanığın böyle bir davranışı ortalama davaya başlanmasını bir sene uzatabilmektedir.

24. — h) Üst mahkemelerin tesis eyledikleri içtihatlarla davaların hızla sonuçlandırılmasını önleyici etkiler yaratmaları olayından, özellikle Amerika'da şikâyet ediliyor. Hattâ Amerika'da bir süreden beri yerleşmiş görünen kanunsuzluğun aslî sebeplerinden birisinin Amerikan Ali Mahkemesinin bazı kararları olup olmadığı ciddiyle tartışılmaktadır (17).

Ali Mahkemenin kararlarını eleştirenler, bu mahkemenin suçlulara karşı ifratlı bir rikkat gösterdiğini ve kanunların suç ve suçlulara uygulanmasını güçleştiren bir tutum içinde bulunduğunu önesürmektedirler. Gerçekten bu kararların suçluluğu ciddi bir şekilde şüphe içinde olmayan kişileri serbest bırakmaya sebebiyet verdiği ve davaların sür'atle intacını engellediği muhakkaktır. «Ali

(17) Delmar Karlen, s.g.e. s. 70 ve son.

Mahkeme kararları, insanların ne yaparsa yapsınlar yanlarına kâr kalacağı inancını yaymıştır (18)».

Türk sisteminde istinaf bulunmaması dolayısıyla işlerin Yargıtayda yığıldığı, böylece davaların geciktiği önesürülmektedir. Yukarıda 5 no. lu paragrafta sayın Yargıtay Başkanının bu hususlara ilişkin görüşleri nakledilmiştir. Basit usulü muhakemeye tâbi basım işlerinin dahi Yargıtayda bazan bir seneyi geçen zaman süresi içinde beklediği bilinmektedir. Her yıl 200.000 e yakın iş intaç etme durumunda olan Yüksek Mahkeme misâli, dünyanın başka bir yerinde yoktur. Bununla beraber, Yargıtayın bazı içtihatlarındaki tutarsızlıkların, yerine göre esasa müessir olmayan basit usul hatalarını bozma sebebi saymasının davaları uzattığını söylemeliyiz. Meselâ Türkiye'de ceza mahkemelerinde yirmi seneden beri hâkimlerin mahkeme zabıtlarını, imzalamadıkları malûm olduğu halde, Yargıtayın bir dairesi birden bire bu keyfiyeti bozma sebebi saymış, neticede yıllar süren davaların yeniden ele alınması zorunu ve dolayısıyla zamanaşımı ihtimali ortaya çıkmıştır. Her halde Yargıtayın, bugünkü sistemimiz çerçevesinde, esas hakkında karar verebileceği halleri çoğaltmak davaların çabuk intacı için gereklidir.

25. — i) Mahkemelerin teşekkülüne ait bazı esasların ve bazı usul kurallarının disfonksiyonel veya uygunsuz hale gelmeleri sebebi ile esas amaçlarını karşılayamamaları ve davaları geciktirici etki yapmaları konusu üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.

Bu konu, özellikle, yargılamada jüri usulünü uygulayan memleketlerde sözkonusu oluyor. Gerçekten jüri usulünün uygulandığı memleketlerde jürinin seçilmesi, görev yapması, diğer ilgili işlemler davaların gecikmesinde önemli sebepler teşkil eylediğinden, batı memleketlerinde ve Amerika'da jüri usulü ve işleyişi üzerinde ciddiyle durulmaktadır.

Ceza adaletinde daha büyük bir verimlilik sağlanması, belirli amaçlara varmak üzere daha az masraflı yollara başvurulmasını gerektirir. Günümüzde, bütün beşeri faaliyetlerde masraf-kâr ilişkisinin mutlaka gözönünde tutulması lâzımdır. Bu prensipin götürceği tabii sonuç da usullerin *basitliği* ve *hızlandırıcı* olmasıdır.

Meselâ Fransa'da adli veya yasama yolu ile suçların «correctionaliser» edilmesi, yani jürili mahkemelerden alınarak daha aşağı dereceli mahkemelerin görevi içine sokulması, savcının iddianame

ile doğrudan doğruya dava açması usulünün azamî ölçüde kullanılması, meşhut suçlar usulünün yaygınlaştırılması, savcılıkça hazırlık tahkikatından sonra davaların doğrudan doğruya mahkemeye sevki ve bu suretle ilk tahkikatın geniş ölçüde bertaraf edilmesi, basit yargılama usulüne tâbi kılabilmek için bazı cürümlerin kabahat derecesinde suç haline getirilmeleri yolları basit ve hızlı bir usulün uygulanmasını sağlama amacına yönelik tatbikat şekilleridir.

İtalya'da 24-27 nisan 1958 tarihinde Bellagio'da toplanan «Ceza Hukukunda Âcil Reformlar Üzerinde Milli Kongre» basın yolu ile işlenen suçların yargılanmasında savcının iddianame ile doğrudan doğruya dava açması, yani ilk tahkikatın bu suçlarda bertaraf edilmesi usulünü tavsiye eylemiştir.

Bununla beraber usulleri basitleştirme tatbikatında da bazı sınırların mevcut bulunduğunu ve demokratik düzene sahip bir memlekette hâkim bulunması gerekli ceza felsefesi, ceza adaletinin amaçları yönünden, usulde basitleştirmenin belirli bir noktada durması gerekeceği aşikârdır.

Gerçekten usul kurallarını değiştirip basitleştirerek davaları hızlandırmak, bilimce ancak zorunlu hallerde cevaz verilen ve batı memleketleri uygulamasında çok sınırlı olarak başvurulan yoldur:

Ceza davasında usul kuralları, her şeyden önce sanığın savunma hakkını teminat altına almak üzere konulmuşlardır. Bunlar üzerinde sür'ati temin amacı ile yapılacak değişiklikler kutsal savunma hakkını tehlikeye sokabilir. Bu sebeple sözügeçen konuda yapılabilecek şeyler fazla değildir. Önemli olan hâkimin dikkati ile, usul kaidelerinin sırf davaları sürüncemeye sokmak için kötüye kullanılmalarına engel olmasıdır. Bu ise hâkimin dikkati, yetişkinliği, bilgisi ve gördüğü davaya hâkimiyeti problemidir. Bütün bu söylediklerimizde usul kuralları üzerinde yapacak herhangi bir şey bulunmadığı sonucuna, elbette ki, varılmamaktadır. Aşağıdaki bahıslarda mesele kriminolojik eğilim yönünden aksettirilirken usul konusuna daha yakından değinilecektir. Kaldı ki, sayın Prof. Tosun, sempozyumda, bu konuda yapılabilecekleri bize anlatacaktır.

- B. Ceza adaleti krizinin, ceza adaletinde rol alan organların, çağdaş kriminoloji bilimlerinin verilerine ters düşen çağ dışı bir yapı içinde bulunmasından doğduğunu ve dolayısıyla reformun esas yönünün yapıyı değiştirmeye yönelik olması gerektiğini öne süren görüş :

Giriş :

26. — Ceza adaleti krizinin, çağdaş kriminoloji ve sosyoloji bilimlerinin verilerini uygulamamaktan ve bütün organların bu yönden bir yapısal uyumsuzluk içinde bulunmalarından doğduğunu önesürenler, genellikle çağdaş kriminoloğ ve sosyologlardır.

Bu görüşten hareket edenler için ceza adalet reformunun amacı sadece adalet mekanizmasındaki konjesyonu, davaların gecikmesini önlemekten ibaret bulunamaz. Ceza kanunundan hüküm verilmesine ve müeyyidelerin infazına kadar görev alan bütün mekanizma reforma muhtaçtır. Bütün adalet tali fonksiyonel sistemi, tüm yapısı yönünden değiştirilmelidir (19).

Bu görüşe nazaran ceza hukuku, suç olayını, suçlunun ve sosyal bir olay olarak suçluluğun klinik ve sosyolojik gözlemlerinin belirttiği sonuçlardan uzakta kalmıştır. Muhtelif faktörler kriminolojik esaslara dayalı bir ceza adaletinin gerçekleşmesini önlemektedir:

Bir kere hâkimler formasyonları itibarile dogmatik telekkilere ve otoriter tepkilere sahiptirler. Adli kadronun gelenekleri, mensuplarını, genel olarak, dogmatik ve soyut görüşlerin sahibi olmaya götürmektedir (20). Ceza sistemi, tenkil edici bir gelenek içinde kalmıştır. Meselâ çocuk ve gençlerin suçları dolayısıyla önleyici ve terbiye edici, «paternel» bir himaye rejimine tâbi tutulmaları sistemi ile yetişkinlerin tenkil edici bir ceza rejimine tâbi tutulmaları arasında mutavassıt bir rejim teessüs edememiştir. Hâkimlerde mevcut zihniyet kriminolojinin esaslarına uygun yeni rejimleri de, tenkil edici zihniyete dayalı rejimler haline dönüştürmektedir. Ceza kuralları prensiplerin üzerine çıkmakta, yorum metodları ile kriminolojik verilerin ceza adaletine intikal ettirilebilmesi mümkün olmamaktadır:

(19) Bk.: Rico-Versele (in 3 Sympos) s. 2 ve son.

Wolfram Zitscher, s.g.e.

Jacque Verin, s.g.e. s. 167.

(20) Bk.: E. Meriondo, L'Ideologia della magistrature italiano, Editori Laterza, Bari, 1967.

Fransa'da suçlunun tıbbî-psikolojik ve sosyal muayenesini emreden hukuk kuralının olaylarda uygulanmaması, Fransız Yargıtayınca bir bozma sebebi sayılmamıştır «bu, kanun koyucunun iradesine karşı reaksiyonel bir adalet cihazı misâlini teşkil eder».

Hapis ve para cezaları kendilerinden beklenen etkinliğe sahip bulunmadıklarını göstermişlerdir. Hapis cezaları, beklenenin tam aksine yeni problemler doğurmaktadırlar. Bunların yerini alacak terbiye edici, pedagojik tedbirler, bazı memleketlerde tereddütlerle kabul olunmakta ise de, uygulamalarda etkinlik kazanamamaktadırlar. Ceza hukuku, ceza-tretman istikametine yönelmekte ve fakat ceza kanunlarında temelden değişiklikler yapılamamaktadır.

Ceza adaleti yavaş ve soyuttur; sorumlulukta saike yer verilmemektedir.

Adalet, hâkimin meşrebine göre ya çok şiddetli ya da çok mülayim olarak gerçekleşmektedir. Adalet eşitsiz olarak dağıtılmaktadır.

Anayasaların belirttiği kanun önünde eşitlik ilkesine rağmen herkes adalet önünde eşit muamele tarzına sahip olamamaktadır. Zira adalet şeklidir ve teatraldır. Hileli iflâs yolunu tutan, mağşuş yağ satan kişiler çok ehliyetli avukatların yardımı ile kısa süreler içinde tahliye olunabildikleri halde, kimsesiz, yoksul suçlu tutukluluk evinde unutulup gidebilmekte, dikkatli ve iyi bir adalete mazhar olamamaktadır.

Adalet müessesesi yaşlanmıştır; çağdaş teknolojik toplumun gereklerinden uzakta kalmıştır. Mahkemeler köhnemiş, esrarlı terimlerin kullanıldığı, icrâ edenler dışında kimsenin amacını anlamadığı âyinlerin sürüp gittiği çağdışı müesseseler haline gelmişlerdir.

Özetle çağdaş adalet mekanizması, gerek uyguladığı ceza ve usul kuralları, gerek işleyiş tarzı itibarile ağır, eşitsizliklere götüren ve zamanının kurumu olmaktan çıkmış bir sistem halindedir (21).

27. — *Ceza hukuku*: Kriminolojik görüş, adalet krizi bakımından, bir kere yukarıda sözüedilen ceza kuralları enflâsyonunu halletmek gereğine inanarak «décriminalisation, dépénalisation» süreçlerinin işletilmesini ceza kanunlarındaki suçların yeniden *gruplandırılmasını* ve suçlara geniş tavsif şekilleri ihtiva edecek surette târifler verilerek, bunların *basitleştirilmelerini* teklif ediyor.

Ceza sorumluluğunda temellerin değiştirilmesi ve sosyal sorum-

(21) Rico - Versele, 3. Sympos. s. 9, 28.

luluk, yeni sosyal savunma esaslarının kabulü zaruretine işaret ediyor.

Suç sosyolojik temele dayanılarak târif edilmeli ve sosyal düzenin bozulması fiilin suç olarak tavsifi için esas sayılmalıdır; ah-lâki değer hükümleri fiillerin suç haline getirilmesinde âmil olmamalıdır.

Cezaların ve emniyet tedbirlerinin amacı münhasıran sosyal olmalı, ceza ve emniyet tedbirleri toplumu koruma yanında aynı zamanda bir sosyal pedagoji tedbiri niteliğini göstermelidir. Bütün müeyyideler bir tretman niteliğinde olmalıdırlar.

Adli koğuşturma, mutlaka, bir sosyal araştırmayı ve şahsiyetin tıbbi-psikolojik incelenmesini ihtiva eden bir dosyaya dayanmalıdır. Adli ferdileştirilme böylece gerçekleştirilmelidir.

28. — *Usul*: Kriminolojik görüşe nazaran yukarıda belirtilen hususlar, ceza usulünde mutlak bir *rasyonalizasyonu* gerektirir. Bu rasyonalizasyonun esasları şöylece özetlenebilir:

a) *Adalet mercileri*: Kriminolojik görüş, adalet reformunun yalnız bir usul reformu olarak değil ve fakat aynı zamanda mahkemelerin yapısal karakterinde gerçekleştirilecek değişikliklerle de ilgili mutalâa etmektedir. Esasen, mahkemelerin yapısı üzerinde durmadan işlerin hızlandırılması da mümkün olamaz.

Kriminolojik görüşe nazaran günümüzün adalet mercileri *kutsallaştırma* ve işleri *dramatize etme* ile karakterize edilebilirler. Arkalarına renkli cüppeler giymiş, yüksek kürsülerde oturarak sanığa yukardan bakan hâkimler ve savcılarla, olağanüstü şekli ve resmî sosyal âyinler yolu ile, sanığın anlamadığı ayrı bir ılsanla yürütülen duruşmalar marifetile, suçlu ve onun problemlerini çözmekle görevli kadro arasında bir diyalog kurulamaz ve *ikna edici* bir adalet uygulaması yapılamaz.

Asıl problem suçlu ile hâkim arasında, sadece şekli olmayan ve fakat ikna edici bir diyalog kurmaktır. Adaleti ihata eden bugünkü tüm şekli unsurlar böyle bir adaletin gerçekleşmesine engeldir.

O halde bütün bu şekilciliği, dramatizasyonu kaldırmak adeta bir *yuvarlak masa adaleti* tesis etmek gerekir (22). Kardeşçe, «pa-

(22) İsveçte belirli mahkemelerde, trafik suçlarında bu çeşit bir kardeşçe adalet uygulamasına çalışılmış ve hâkimlerle sanıkların bir masa etrafında toplanarak karşılıklı görüşmeler içinde hüküm tesisine girişmeleri tecrübe edilmiştir. Neticede hâkimlerin, bu usul uygulandığında çok kere beraat yolunu tuttukları veya çok cüz'î ceza verdikleri görülmüştür.

ternel» bir adalet kurmaya çalışmak lâzımdır (23).

Hiç şüphe yok ki, hâkim vatandaş haklarının muhafızı olmak geleneksel görevini yapacak ve bu san'atı icrâda devam edecektir; fakat aynı zamanda insan bilimlerini kavramış ve suçluya bunları uygulayan bir ihtisas adamı rolüne de artık bürünmelidir. Bu sebeple geleceğin hâkimlerine Fakültelerde, hukuk bilgisi yanında psiko-sosyolojik ve özellikle kriminolojik bir formasyon da verilecektir.

Suçlu ile hakikî bir diyalog kurma ihtiyacı, hatta bazılarınca celselerin aleniyeti prensibinin kalkmasını dahi gerektirebilir. Teatral bir sahne içinde suçlunun problemlerinin klinik şartlara uygun surette çözümlenemeyeceği öne sürülmektedir.

29. — b) *Adli ferdileştirme*: Adli ferdileştirmeyi gerçekleştirmek için suçlu ile hakikî bir diyalog kurmak gerekir. Bu bakımdan münferit hâkim sisteminin daha etkin olduğu söylenmektedir. Gerçekten adli ferdileştirme aynı bir hâkimin suçluyu baştan sona, bütün tahkikat safhaalarında izlemesini gerektirir. Bu itibarla *sürekli takip eden hâkim sistemi* (juge de la durée) uygulanmalıdır.

Aynı hâkimin suçluyu muhtlif soruşturma safhalarında takip etmesi zorunu, birbirinden ayrı hâkimlerce ve birbirinden kopuk muhtelif tahkikat safhaları ile adli koğuşturmanın yürütümlesini emreden bugünkü sistemin eleştirilmesini ve hatta reddini gerektirir. Aynı bir insan hakkında en uygun tretman şekillerini bulmakla görevli sistemin tümlük göstermesi lâzımdır. Böyle bir sistemin birbirinden kopuk bölümlere ayrılması hem esas amaçla çelişki teşkil eder, hem de davaların ümitsizce uzamasını sonuçlar; böyle bir sistem davaların gecikmesinin sebebiyet verdiği ve yukarda anlatılan bütün mahzurları doğurur.

Kriminolojik yön adaletin tümlüğü, icrâsında kısımlara bölünmemesi hususunda özellikle tretman yönünden ısrar etmektedir.

Böylece hüküm safhası ile ilk tahkikat safhasının ceza davasında mutlak olarak birbirinden ayrılması gerektiği hususundaki prensip de reddolunmaktadır. *Jacque Verin* «bu sistemin artık müdafii kalmamıştır; zira tutuklama yetkisi esasen sorgu hâkiminin, hüküm hâkimi yetkisini kullanmasını fiilen sağlıyor (24)» demektedir. Ay-

(23) *Jacque Verin*, s.g.e., s. 167.

(24) *Jacque Verin*, s.g.e.

ni müellife göre sorgu safhasının, hüküm safhasından ayrılması davada patolojik bir gecikme sebebidir.

Gine kriminolojik görüşe nazaran toplu hâkim sistemi suçlu ile hâkimler arasında gerçek bir diyalog kurulmasına mani olduğundan ancak pek istisnai ve ağır suçlar yönünden muhafaza edilebilir. Diğer hallerde tek hâkim sistemi uygulamalıdır.

C. Sonuç :

30. — *Gelecekte ceza adaleti:* Adalet krizinin niteliği ister konjektürel ister strüktürel telekki edilsin, gelecekte adalet mekanizmasının yapısı ve işleyişi yönünden bugünkünden farklı şekiller alacağını kabul etmeliyiz (25).

Bir kere hemen açıklamak gerekir ki, gelecekte zabıta çok esaslı değişikliklere uğrayacaktır: Ya zabitanın ordu tipinde organize edilmesi gerekecek ya da ordunun zabıta hizmetlerinde kullanılması tabikati artacaktır.

Bütün dünya memleketlerinde şehirleşme gittikçe sür'atlenerek gerçekleşiyor. 2.000 yılında İstanbul nüfusunun 10 milyona ulaşacağı tahmin ediliyor. Bu gelişme içinde mabetlere benzeyen merkezleştirilmiş adalet saraylarında ceza adalet fonksiyonunun icrâsına devam olunamayacağı aşikârdır. Etkinlik, dekordan önce gelmeye başlayacaktır. Mahkemeler halkın ihtiyaçlarının kolaylıkla ve sür'atle yerine getirilmesini sağlayacak şekillerde organize edilecek, dolayısıyla desantralizasyona gidilecektir. İlerde şehrin merkezinde insanı etkileyici saray tipi tek adliye binası sisteminden vazgeçileceğini ve mahkemelerin adeta dispanserler gibi şehir içine dağılacığını, fonksiyonel ve şehirleşme plânına uygun binaların inşa edileceğini tahmin etmek güç değildir (26).

İlerde hâkimler, disiplinler arası ihtisas sahibi bir ekiple beraber çalışacaklarından mahkemeleri kısımlara bölüp ayrı ayrı yerlerde teşkil etmek gerekecektir.

İlerde mahkemelerde zabıt tutma işinin kişilerden alınıp makinelere devrolunacağını söyleyebiliriz. Kaldı ki, daha şimdiden bazı Amerikan mahkemelerinde bu çeşit uygulamalara başlanmıştır.

(25) Alice Parizeau - Pietro Nuvolone, *Criminalité et justice Pénale dans les zones métropolitaines: Futuribles* (in 3. Sympos. s. 15 ve son.).

(26) Alice Parizeau - Pietro Nuvolone, s. 186.

Esas mahkemelerin kararlarına karşı istinaf veya temyiz yolu ile üst mahkemelerde itiraz olunması, savunma hakkının gereğidir. Ancak bütün dünyada üst mercilere başvurmanın patolojik bir gecikme sebebi teşkil eylediği, bu sebeple sözügeçen usulü sınırlamak gerektiği kabul edilmekte ve istinaf ve temyiz oldukça pahalı hale getirilmiş bulunmaktadır. Meselâ Amerika'da bir hükmün istinaf edilmesi büyük masrafı gerektirmektedir. Günümüzde bu maksatla ödenmesi gereken harçların ve yapılması lüzumlu masrafların azaltılması cereyanına hemen her memlekette tesadüf olunuyor; fakat hükümlerin çok ucuz olarak istinaf veya temyiz edilebilmesinin en başta gelen zararı davaların haddinden fazla uzaması ve esas amacın kaybedilerek yüksek mahkemelerin fonksiyonları dışına çıkmalarıdır. Türkiye'de bu bakımdan Yargıtayın içinde olduğu durum meydandadır.

Bu sebeplerle istikbalde hem üst mahkemelere başvurmanın kolaylaştırılması hem de yüksek mahkemelerin, gereksiz müracaatlarla esas fonksiyonları dışına çıkarılmamaları yönünden gerekli tedbirler düşünülecektir. Meselâ İsveç'te, halen, istinaf esasta meccanidir; fakat istinaf edenin davayı kaybetmesi halinde, oldukça ağır olan bütün masraflar istinaf eden tarafından ödenmek gerekmektedir.

İstikbalde hâkimlerin zihniyetinin gelişen yeni hukuki-sosyolojik felsefeye intibak ettirilmesi için çalışmalar yapılacaktır. Bugünkü hâkim forme etme sistemi değiştirilecektir. Hâkimin, daha hukuk fakültesi sıralarında iken sosyoloji, kriminoloji, demografi ve ekonomi bilgilerini iktisap etmesi sağlanacaktır.

Gine istikbalde bazı suçlar ceza kanunu dışına çıkarılırken hıyanetin, suyun kirletilmesi gibi yeni suçların ihdasına girişilecektir.

Yargılama usulleri basitleştirilecek ve daha hızlı ve etkin bir adalete engel olan arkaik âyin şekilleri ortadan kalkacaktır.

Türkiye'de durum. reform ilkeleri :

31. — Yukardaki bahıslarda ceza adaletinde reform ilkeleri konusunun muhtelif dünya memleketlerindeki görünüşü ve milletlerarası çalışmalarda ele alınışı yönünden aksettirmeye çalıştık. Her bahısta Türkiye problemine de değinmeye gayret ettik.

Memleketimiz, henüz, ceza adaletinde reform konusunu, krimi-

nolojik ve sosyolojik yöntemlerini de çözmek üzere ele alabilecek düzeye gelmiş değildir. Esasen bu safhaya, çocuk suçlarının ayrı bir yargı rejimine tâbi tutulması, sonra yetişkinler ve çocuklar arasındaki boşluğun veya açılmanın ortalama çözüm yolları ile doldurulması suretile ve zamanla geçilir. Çocuk yargılama usulünü aşağı yukarı son bir asır içinde çözümlenmiş bulunan batı memleketleri ve Amerika şimdi yetişkinlerle arada husule gelen açıklığı kriminolojik yöntemdeki reform çabaları ile doldurmağa çalışmaktadırlar. Türkiye henüz çocuklar hakkında özel bir rejim uygulamasını tam olarak gerçekleştirememiş iken, bütün ceza adalet mekanizmasını çağdaş kriminolojinin gösterdiği yöntemlerde reforme etmeyi, elbette ki, düşünemez.

Bu itibarla halen Türk Ceza Adaleti yönünden reform problemi ni çok geniş ve tâbir yerinde ise, ihtiraslı bir seviyede mutalâa etmek hayal perestlik olur. Bizim için amaç, işlenen suçların sür'atle yargılanmasını ve hükümlerin verilmesini sağlamak, gecikmeleri ortadan kaldırmak ve adaleti iyi, eşit olarak tevzi eylemeyi sağlamaktan ibaret bulunmalıdır.

Mesele bu açıdan ortaya konulunca yapılacak ilk iş Türkiye'de davaların sür'atle sonuçlandırılmasını engelleyen hususların nelerden ibaret bulunduğunu tayin etmek ve bunları telâfi edici tedbirleri bulmak olur. Biz, yukarda 12 ve müteakip no. lu paragraflarda kısmen bunu yapmaya çalıştık.

Ekonomik kalkınma için yatırım ihtiyacında bulunan memleketlerde kaynakların tahsisinde, elbette ki, bir takım önceliklerin tesbiti ve esasen sınırlı olan kaynakların, başta üretime doğrudan doğruya ilişkisi olan alanlara aktarılması gerekir. Bu sebeple tüm memleket ekonomisine doğrudan doğruya üretici bir katkıda bulunduğu kabul edilmeyen ve görülemeyen ceza adalet tevzi alanına yatırımların yönetilmemesi yolu tutuluyor. Nitekim Türkiye'nin 1967-1971 yılı bütçeleri incelendiğinde bu durum açıkça ortaya çıkıyor. Aşağıda rakamlar incelendiği zaman görülecektir ki, Adalet Bakanlığının mahkemelerin idarelerine ilişkin bütçe rakamlarında, genel artış muvacehesinde, artma şöyle dursun, bilâkis yıldan yıla azalma bile vardır.

	1967	1968	1969	1970	1971
Bütçe	20.288.037.644	21.322.064.624	25.696.976.157	28.860.265.467	37.092.900.305
Sabit esaslı endeks % (*)	100,0				
Değişik esaslı endeks		105,1	126,7	142,2	182,8
% (**)	100,0	105,1	120,5	112,3	128,5
Adalet Bakanlığı (***)	371.472.142	407.565.677	431.018.723	413.734.845	
Sabit esaslı endeks	100,0	109,7	116,0	111,4	
Değişik esaslı endeks	100,0	109,7	105,8	96,0	
Ad. Bk. PERSONEL	268.916.565	298.460.134	314.753.141	321.981.834	
Sabit esaslı endeks	100,0	111,0	117,0	119,7	
Değişik esaslı endeks	100,0	111,0	105,5	102,3	
Ad. BK. YÖNETİM	22.641.000	21.905.500	22.071.350	22.049.385	23.612.363
Sabit esaslı endeks	100,0	96,8	97,50	97,4	104,3
Değişik esaslı endeks a	100,0	96,8	100,8	99,9	107,1
Ad. BK. HİZMET	45.662.602	42.781.852	49.082.216	26.613.841	55.682.061
Sabit esaslı endeks	100,0	93,7	107,5	58,3	121,9
Değişik esaslı endeks	100,0	93,7	114,7	54,2	209,2
Ad. BK. KURUM	32.071.975	41.933.191	42.850.416	40.897.595	60.986.753
Sabit esaslı endeks	100,0	130,7	133,6	127,5	190,2
Değişik esaslı endeks	100,0	130,7	102,2	95,4	149,1
Ad. BK. ÇEŞİTLİ	2.168.000	2.469.000	2.280.190	2.180.190	2.243.701
Sabit esaslı endeks	100,0	113,9	103,8	100,6	103,5
Değişik esaslı endeks	100,0	113,9	91,1	96,9	102,9

Yukarıya naklettığımız cetvel açıkça göstermektedir ki, belki bir kısım hâkim, savcı ve yardımcı memurlar kadrolarında artmalar olmuştur, fakat sözügeçen personelin çalışmasını sağlayacak araçlarda herhangi bir gelişme olmamıştır. Nüfusu mütemadiyen artan, şehirleşen, bu sebeple suçluluğu çoğalan Türkiye’de suçları yargılamakla mükellef olan teşkilâtta ve bu teşkilâtın kullandığı maddî araçlarda herhangi bir gelişme olmamıştır. Kanaatımızca içinde bulunulan adalet krizini izah için en asli sebep budur.

Adalet işleri ile tüm ekonomik üretim arasındaki asli ilişkiyi idrâk etmek gerekir. 1968-1971 yılı tedhişçilik olaylarının Türkiye’de üretim, ve yatırımlar üzerindeki menfi etkisi ve anarşik tabiat-taki olayların sür’atle yargılanıp faillerinin cezalandırılmaması dolayısıyla önlenememesi ile adalet mekanizmasının etkin olmayan çalışmaları arasındaki ilişkiler düşünülecek olursa, ülkesinde ekonomik kalkınma amacını güden her rejimin mutlaka adalet mekanizmasının iyi çalışmasını temin etmek zorunda bulunduğu kolaylıkla anlaşılır. Kaldı ki, adaletin iyi işlemesi, yalnız ekonomik yönü bakımından değil ve fakat insancıl amaçlar itibarile de kendisinden hiçbir suretle fedâkârlık edilmesi caiz bulunmayan asli hedef olmalıdır.

(*) Bu endeks 1967 yılı esas kabul edilmek suretiyle hesaplanmış ve tertip edilmiştir.

(**) Bu endeks bir yıl sonraki değerlerin bir öncekine oranlanması suretiyle hesaplanmıştır.

(***) Bu kısımdaki rakamlar 1967 - 1971 yıllarında Adalet Bakanlığına verilen tüm tahsisatı göstermektedir. Takip eden cetvellerde ise Adalet Bakanlığı Bütçesinin muhtelif kalemleri gösterilmiştir.